

**ALTIDİLLİ İZAHLI ENSİKLOPEDİK
COĞRAFIYA TERMINLƏRİ
L Ü Ğ Ə T İ**

(Azərbaycan–Rus–İngilis–Alman–Fransız–Türk dilləri)

91/03
+ A64

Tərtib edəndər:

coğrafiya elmləri doktoru, professor Ş.G.Həsənov
Azərbaycan Milli E.A. müxbir üzvi,
biologiya elmləri doktoru, professor Q.Ş. Məmmədov
coğrafiya elmləri namizədi, dosent S.B. Məmmədov
coğrafiya elmləri namizədi, dosent Y.Q. Əliyev

Elmi redaktoru:

professor Ş.G. Həsənov

Rəyçilər:

coğrafiya elmləri doktoru, professor M.A. Museyibov
filologiya elmləri doktoru, professor B.A. Hüseyinov
filologiya elmləri namizədi, dosent İ.Q. Kərimov
fəlsəfə elmləri namizədi, dosent M.C. Əliyev

Altıdilli izahlı ensiklopedik coğrafiya terminləri lüğəti. Bakı, Təhsil, 2005, 235 səh.

Oxuculara təqdim olunan altıdilli izahlı ensiklopedik coğrafiya terminləri lüğəti kollektiv müəlliflərin çoxillik əməyinin bəhrəsidir. Lüğətdə təqdim edilmiş məqalələr (terminlər) öz məzmunu etibarı ilə fiziki coğrafiyanın ümumi məsələləri, landşaftşünaslıq, geomorfologiya, iqlimşünaslıq, meteorologiya, qurunun hidrologiyası, okeanologiya, torpaq coğrafiyası, biocoğrafiya, qlyasiologiyaya aid məqalələri özündə əks etdirir. İqtisadi coğrafiya üzrə olan məqalələr iqtisadi coğrafiyanın ümumi məsələləri, əhali coğrafiyası, sənaye və kənd təsərrüfatı coğrafiyası və başqa sahə üzrə olan məqalələri əhatə edir. Lüğətdə geodeziya və xəritəşünaslıq məsələlərinə də xeyli yer verilmişdir. Həm də coğrafiya ilə əlaqəli elm sahələrinə – geologiya, torpaqşünaslıq, biologiya, astronomiya və eləcə də biosfer ünsürlərinə ail elmi terminlər də lüğətdə müəyyən yer tutur.

Altıdilli izahlı ensiklopedik coğrafiya terminləri lüğəti dərs vəsaiti kimi bütün coğrafiyaşünaslar, ali və orta məktəb müəllimləri, tələbələr, elmi işçilər, xarici dillə məşğul olan müəllim və tələbələr, həm də bütün oxucu kütləsi üçün nəzərdə tutulmuşdur.

A $\frac{M-001239}{700122}$ 2005. Qrifli nəşr

© Y.Q. Əliyev, 2005

BİR NEÇƏ SÖZ

Oxuculara təqdim olunan "Altıdilli ensiklopedik coğrafiya terminləri lüğəti" 1415 termindən (məqalədən) ibarət olub Azərbaycan dilində müxtəsər (yığcam) şəkildə izahı şərh olunur və onların beş dildə – rus (R), ingilis (İ), alman (A), fransız (F) və türk (T) dillərində tərcüməsi verilir.

Lüğətdə bütün terminlər (məqalələr) ensiklopedik xarakterdə şərh edilmiş, alfavit üzrə tipləşdirilərək, etimoloji-arayışlarla sistemləşməsi təmin edilmişdir.

Əksər məqalələrin mətni yazılarkən fundamental tərzdə çap olunmuş müxtəlif sorğu kitab və lüğət nəşrlərindən (Böyük Sovet Ensiklopediyası, Azərbaycan Sovet Ensiklopediyası, coğrafiyaya dair rus və xarici lüğətlərdən, xüsusilə "Словарь общегеографических терминов", "Краткая географическая энциклопедия" (I–V cildlər) "Энциклопедический словарь географических терминов", "Четырехязычный энциклопедический словарь терминов по физической географии" və "Məktəblinin izahlı coğrafiya lüğəti"ndən geniş istifadə edilmişdir. Lüğət tərtib edilərkən və çapa hazırlanarkən coğrafiya və bununla əlaqəli elm sahələri üzrə çoxdillli terminlər lüğəti olmadığından və lüğətdə verilən əksər terminlər yeni olduğundan müəlliflər xeyli çətinliklərlə üzləşmiş və son nəticədə öz məqsədlərinə müvəffəqiyyətlə nail olmuşlar.

Lüğəti nəşrə hazırlayarkən digər çətinlik terminlərin redaktəsi, onların xarici analoqlarının seçilməsi, hansı xalqın dilindən mənşə tapması və mənalarının müəyyən edilməsi bəzi məxəzlərdə mənalarının uyğun gəlməməsi ilə əlaqədar olmuşdur.

Aуғ-ауғ дилләр üzrə tərcüməsi olmayan və şübhə doğuran terminlər xarici dil mütəxəssisləri ilə məsləhətləşdirilmiş, onların həqiqi mənaları düzəldilmişdir.

Lüğət, geniş mənada türkdillli xalqların istifadəsi üçün yararlı bir mənbə olacaqdır. İqtisadi və elmi əlaqələrin genişləndiyi və bazar iqtisadiyyatına keçid dövründə xarici ədəbiyyatlara marağın artması, turizm səfərləri zamanı coğrafi obyektlərlə tanışlıq, ümumtəhsil, litsey və özəl universitet tələbələrinin coğrafi təhsili üçün lüğət çox faydalı mənbə ola bilər.

İzahlı çoxdillli ensiklopedik coğrafiya terminləri lüğəti, hər şeydən əvvəl, coğrafiya müəllimləri, əlaqəli təbiət elm sahələri mütəxəssislərinin coğrafi bilikləri dərinləndirmə məqsədini üçün qiymətli məxəzdir.

Müəlliflər lüğət haqqında arzu və iradlarını bildirəcək bütün istifadəçilərə əvvəlcədən öz minnətdarlıqlarını bildirirlər.

LÜGƏTDƏN NECƏ İSTİFADƏ ETMƏLİ

Terminlərin (məqalələrin) adları lüğətdə azərbaycan əlifba sırası ilə iri hərflərlə yerləşdirilmişdir. Əgər termin bir neçə mənə daşıyorsa, onların hamısı bir qayda olaraq, bir məqalədə birləşdirilmiş, onun daxilində isə hər mənə aid olduğu fənn üzrə iri hərflərlə ayrılmışdır (məs.: konvergensiya – meteorologiyada, okeanologiyada, qlyasiologiyada yaxud miqrasiya – coğrafiyada, biologiyada... geokimyada ... və s.).

Hər bir məqalənin qarşısında hərfi-rəqəm nömrəsi qoyulmuşdur (Hərflər hər bir məqalənin azərbaycan əlifbətində yerini, rəqəm isə hərflər daxilində bu məqalənin sıra nömrəsini göstərir, belə indeks nömrələri rus, ingilis, alman, fransız və türk terminlərinin (kitabın axırında verilir) lüğət göstəricilərindən istifadə etmək üçün zəruridir).

Məqalələrin adları əksər hallarda tək halda verilmişdir, lakin bəzən qəbul edilmiş termindən asılı olaraq cəm halında da verilir (məs.: Abissal çöküntülər, aqroiqlim xəritələri, mərcan adaları və s.). Etimoloji arayışda əcnəbi sözlər latın qrafikindən istifadə edən ölkələrdə (dillərdə) latın əlifbası ilə yazılmışdır. Latın hərfləri ilə eyni zamanda yunan sözləri yazılmışdır (məs.: avussos – dibsiz, vathos – dərinlik, erhemeros – bir günlük və s.).

Lüğətdə qəbul edilmiş ümumi ixtisarlara yanaşı (məs.: və s. və i. a) mövcud nəşr üçün müəyyən edilmiş əsas ixtisarlardan da istifadə edilmişdir. Hərgah məqalənin adını ifadə edən termin mətnində təkrar olunarsa, bu zaman o, həmin terminin (məqalənin) başlanğıc hərfləri ilə ifadə edilir (məs.: Avstraliya depressiyası – A.d., Eroziya bazisi – E.b. və s.).

Lüğətdə bəzi hallarda bax üsulundan (mövhumundan) istifadə edilmişdir. Bu əsasən eyni mənə daşıyan terminlərdə işlədilmişdir (məs.: Ada – bax materik adaları, Alluvial düzənliklər – bax düzənlik, Potamologiya – bax çay hidrologiyası, qumlu səhra – bax Səhra və s.).

ƏSAS İXTİSARLAR

azərb. – azərbaycanca	kal. – kalori	tac. – tacikcə
alm. – almanca	kelt. – keltcə	temp. – temperatur
ABŞ – amerikanca	kkal. – kilokalori	türk. – türkcə
Akad. – akademik	kar. – karıbcə	fars. – farsca
Q. – qərb	k-t. – kənd təsərrüfatı	fin. – fincə
q.l. – qram (litr)	lat. – latınca	fr. – fransızca
d.s. – dəniz səviyyəsi	mac. – macarca	xorv. – xorvatca
ər. – ərəbcə	mb. – millibar	hind. – hindcə
ing. – ingiliscə	mal. – malayca	hol. – hollandca
isv. – isveçcə	məs. – məsələn	çin. – çincə
isl. – islandca	nor. – norveçcə	C. – cənub
isp. – ispanca	port. – portuqalca	c.e. – cənub enliyi
irl. – irlandca	rus. – rusca	Ş. – şərq
ital. – italyanca	s. – saat	Şm. – şimal
yak. – yakutca	san. – saniyə	ş.m.e. – şimal enliyi
yap. – yaponca	sansk. – sanskritcə	şotl. – şotlandca
yun. – yunanca	serb. – serbcə	ş.u. – şərq uzunluğu

ƏLİFBA SİRASI (SƏHİFƏ ÜZRƏ)

A – 6-30	X – 92-93	R – 166-170
B – 30-40	İ – 93-104	S – 170-186
C – 41-45	K – 104-117	Ş – 187-191
Ç – 46-50	Q – 117-127	T – 191-203
D – 50-64	L – 127-132	U – 203-205
E – 64-71	M – 132-146	Ü – 205-206
Ə – 71-72	N – 146-151	V – 206-211
F – 72-78	O – 151-156	Y – 211-221
G – 78-85	Ö – 157	Z – 222-224
H – 86-92	P – 157-166	

A B C Ç D E Ə F G H X İ K Q L M N O Ö P R S Ş T U Ü V Y Z

ABIOTİK AMİLLƏR (yun. *a* – inkar şəkilçisi və *bios* – həyat) – cansız təbiətin bütün komponentlərinə deyilir. A.a.-dən ən əhəmiyyət kəsb edənləri: işıq, temperatur, rütubət, iqlimin başqa komponentləri, habelə torpaq, hava və su mühitinin tərkibidir.

R. абิโอmические факторы

İ. abiotic factors

A. abiotische Factoren

F. facteurs abiotiques

T. abiotin amiller, abiotin factorlar

ABISSAL ZONA (yun. *abyssos* – dİbsiz) – okean yatağının 2500 m-dən 6000 m-dək olan dərinliklərini əhatə edən sahəyə deyilir. A.z.-da suyun hərəkəti olduqca zəifdir, şorluluq 34,7-34,9%, temperatur 1-2°, qütb sahələrində isə 0°-dir. A.z.-nın üzvi aləmi əsasən saprofit yosunlardan, bakteriyalardan, başıayaqlı molyusklardan, braxiop-odlardan ibarət olub, heyvanları ya gözsüzdür və ya böyük gözləri vardır. Orqanizmlərin çoxu işıq saçır. A.z.-da yaşayan orqanizmlərə abissal orqanizmləri deyilir.

R. абиссаль, абиссальная зона

İ. abyssal, abyssal zone

A. abyssal, Abyssalzone

F. abyssale, zone abyssale

T. abissal bölgə

ABISSAL ÇÖKÜNTÜLƏR – okean dibinin dərinliklərində orqanizmlərin skelet qalıqlarının, qurudan külək və cərəyanlar vasitəsilə qətilirilən mineral hissəciklərin və kİsmik tozun toplanması nəticəsində əmələ gəlmiş müasir çöküntülərə deyilir. A.ç. içərisində orqanogen lillər (qlobigerin, pteropod, diatome, radiolyariy) və qırmızı gillər üstünlük təşkil edir. A.ç. okean yatağı sahəsinin 75,5%-ni tutur.

R. абиссальные отложения

İ. abyssal dexosits, deer sea derosits

A. Tiefseeablagerungen

F. derots abyssaux

T. abissal

ABLYASIYA (lat. *ablatio* – məsarif, kənar etmək, aparmaq) – buzlaq kütləsinin ərimə, buxarlanma və mexaniki parçalanma yolu ilə azalmasına deyilir. A.-nın buzlaqaltı, buzlaqdadaxili, səthi və mexaniki tiplərini ayırırlar. Geomorfologiyada A. terminini "səth yuyulması", "denudasiya" terminlərinin sinonimi kimi işlədirlər.

R. абляция

İ. ablation

A. Ablation

F. blation

T. ablasyon

ABRAZİYA (lat. *abrasio* – sıyımaq, qazımaq) – dəniz sahillərinin dalğalar tərəfindən yuyulması, parçalanması prosesinə deyilir. A.-nın sürəti sahilin geoloji quruluşundan, süxurların litoloji tərkibindən və dalğaların gücündən asılıdır.

R. абразия

İ. Avrasion

A. avrasion marine

F. abrasion marine

T. abrazyon

ABRAZİYA TERRASI – sıldırım, dik sahillərdə qabarma və çəkilmə səviyyələri arasında yerləşən və dənizə doğru maili öyülmüş yastı, zolaq şəkilli sahil sahəsinə deyilir.

R. абразийная терраса

İ. abrasion terrace, strandflat

A. Abrasionsterrasse

F. terrasse d'avrasion

T. abrazyon teras

ABSORBER (lat. *absorbere* – udmaq) – qazı və ya qazlar qarışığını maye absorbentdə həll etməklə tərkib hissələrinə ayırmaq üçün işlədilən aparata deyilir. A.-dən sənayenin müxtəlif sahələrində, ətraf mühitin mühafizəsi məqsədilə, qazları zərərli qatışıqlardan təmizləmək üçün istifadə edilir.

R. абсорбер, скруббер

İ. absorbiere

A. Absorbier
F. absorbier
T. absorber

AVRASIYA (qədim finikiyalıların "ereb" – günəşxan və "asu" – günbatan sözündən) – Avropa və Asiya qitələrinə vahid materik kimi verilmiş tarixi addır. A.-nın koordinatları: Çelyuskin burnu 77°44', şm. en., Piay burnu 1°17' şm. en., Roka burnu 9°31' q. uz., Dejnyov burnu 169°40' q. uz. A.-nın sahəsi 53,45 mln km², sahil xəttinin uzunluğu 69900 km., orta hündürlüyü 960 m., ən yüksək nöqtəsi Comolunqma zirvəsidir (8848 m).

R. Евразия
İ. Eurasia
A. Eurasien
F. L'Euroasia
T. Avrasya

AVROPA (qədim finikiyalıların "ereb" – günbatan sözündən) – altı qitədən biridir. Avrasiya materikinın şimal-qərb hissəsini təşkil edir. A.-nın koordinatları: Nordkin burnu 71°11' şm. en., Marokki burnu 36°00' şm. en., Roka burnu 9°31' q.uz., Qütb Uralında 67°20' ş. uz. A.-nın sahəsi 10 mln km², sahil xəttinin uzunluğu 37900 km, orta hündürlüyü 300 m., ən yüksək nöqtəsi Monblan zirvəsidir (4810 m).

R. Epona
İ. Europe
A. Euroha
F. L'Eurore
T. Avrura

AVSTRALIYA (lat. *Terra australis* – cənub torpağı) – altı materikdən ən kiçiyi olub, 1606-cı ildə hollandiyalı V.Yanzson tərəfindən kəşf edilmişdir. A.-nın koordinatları: York burnu 10°43' c.en., Vilson burnu 39°10' c.en., Stip-Poynt 113°09' ş.uz., Bayron burnu 153°40' ş.uz. A.-nın sahəsi, 7,6 mln km², sahil xəttinin uzunluğu 19600 km, orta hündürlüyü 400 m., yüksək nöqtəsi Kostyuşko zirvəsidir (2234 m).

R. Австралия
İ. Australia
A. Austral
F. d'Australie
T. Australya

AVSTRALIYA ZOOCOĞRAFI SAHƏSİ – qurunun zoocoğrafi sahələrindən biridir. A.z.s.-nə Avstraliya materiki, Tasmaniya, Yeni Qvineya və bir sıra xırda adalar daxildir. A.z.s. üçün kisəli məməlilərdən (150 növədek): keşquru, koala, kisəli canavar, kisəli şeytan; yumurtalayıb südlə böslənənlərdən ördəkburun, cənnətquşu və s. səciyyəvidir.

R. Австралийская фаунистическая область

İ. Australian faunistic region

A. australisches Tietteich

F. region faunistique australienne

T. Avusturalya hayvan coğrafi bölgəsi

AVSTRALIYA DEPRESSİYASI (lat. *derressio* – batmaq, çökmək) – Şimali Avstraliya, Yeni Qvineya və İndoneziya üzərində, atmosferin çoxillik təzyiç xəritələrində, yay aylarında aşkar nəzərə çarpan qapalı alçaq təzyiç sahəsinə deyilir. A.d. ekvatorial depressiyanın hissəsi olub, mərkəzində təzyiç 750 mm (1000 mb) olur, qışda (iyul-avqust), A.d. Avstraliya qış antitsiklonu ilə əvəz olunur.

P. Австралийская депрессия

İ. Australian low-pressure region

A. australisches Derressiongeliet

F. dexression d'Australie, minimum d'Australie

T. Avusturalya derresyonu

AVTOTROFLAR (yun. *autos* – özü və *trorhe* – qida, qidalanma) – günəş enerjisi (fotosintez) və ya bəzi kimyəvi reaksiyaların enerjisi (xemosintez) hesabına qeyri-üzvi maddədən üzvi maddə istehsal edən orqanizmlərə deyilir. A.-a bütün ali bitkilər (parazit və saprofitlərdən başqa), yosunlar və fotosintezə, xemosintezə malik olan bəzi bakteriyalar (dəmirbakteriya, kükürdbakteriya və s.) aiddirlər. Qida zəncirində A. produsentlərdir.

R. автотрофы, автотрофные

İ. autotrochs

A. Autotroxhen

F. autotroxhes

T. Avtotroflar

AVTOTROF GÖL (yun. *autos* – özü və *troche* qida, qidalanma) – su hövzəsinin özündə yaranmış qida maddələri ilə suda yaşayan canlı orqanizmləri tam təmin edən gölə deyilir.

R. автотрофное озеро

İ. autotrophic lake

A. autotrophic See

F. lac autotrophe

T. Avtotrof Göl

AQLOMERAT (lat. *agglomer* – birləşdirirəm, yığırım, qalayıram) – çökmə və ya vulkan mənşəli süxurların kobud qırıntılarının yumşaq yığılmasına deyilir.

P. аггломерат

İ. agglomerate

A. Agglomerat

F. agglomerat, agglomer

T. ezilgen yığılma

AQROIQLİM XƏRİTƏLƏRİ (yun. *agros* – tarla və iqlim) – kənd təsərrüfatı obyektlərinin və proseslərinin iqlim şəraitini və onların qarşılıqlı təsirini əks etdirən xəritələrə deyilir.

R. агроклиматические карты

İ. agroclimatic maps

A. agroklimatische Karten

F. Cartes agroclimatiques

T. aqroiqlim xəritələri

AQROIQLİMSÜNASLIQ (yun. *agros* – tarla və iqlimsünaslıq) – iqlimsünaslığın bölmələrindən biri olub, iqlimi kənd təsərrüfatı istehsalının başlıca amili kimi öyrənir. A. iqlimin, hava şəraitinin kənd təsərrüfatı baxımından qiymətləndirilməsi, aqroiqlim rayonlaşdırılması, kənd təsərrüfatına ziyan verən atmosfer (iqlim və hava) hadisə və proseslərinə qarşı mübarizə tədbirlərinin işlənilib hazırlanması və s. ilə məşğul olur.

Sinonimi: *Kənd təsərrüfatı iqlimsünaslığı.*

R. агроклиматология, сельскохозяйственная климатология

İ. agroclimatology, agricultural climatology

A. Agrarklimatologie, Agroklimatologie

F. agroclimatologie, climatologie agricole

T. aqroiqlimatoşi, aqroiqlimler bilgisi

AQROMEŞƏMELİORASIYA (yun. *agros*. – tarla; meşə və lat. *melioratio* – yaxşılaşdırma) – sovrulan, hərəkət edən qumluqlarda, yağın və qobularda, çılpaq yamaqlarda meşə zolaqlarının və qoruyucu meşə sahələrinin salınmasına deyilir.

R. агролесомелиорация

İ. agroforest melioration.

A. Agrowaldmelioration.

F. amelioration de agroforest.

T. aqroorəmməlorosi, ağaclandırma

AQROSENOZ (yun. – *agros* – tarla və *koinos* – ümumi) insanın fəaliyyəti nəticəsində yaradılmış və qorunub saxlanılan süni biogeosenoz deyilir. A. əsasən kənd təsərrüfatı istiqamətli olub, tarlalardan, bağlardan, plantasiyalardan, suvarılan və süni otlaqlardan və s.-dən ibarətdir. A. təbii senozlara nisbətən daha yüksək məhsuldarlığa malikdir. A.-lar quru sahəsinin 10,8 %-ni əhatə etməklə planetimizin ərzaq enerjisinin 90%-ə qədərini verir.

R. агроценоз

İ. agroceonosis

A. Agrozonose

F. agroceonose

T. aqrosenoz

AQROMETEOROLOGİYA (yun. *agros* – tarla, *meteora* – atmosfer hadisələri və *logos* – elm, təlim) – meteorologiyanın bir şöbəsi olub, kənd təsərrüfatı bitkilərinin növ və çeşidlərinin əraziyə görə daha əhatəli yerləşdirilməsi və becərilməsi üçün meteoroloji şəraiti öyrənən elm sahəsidir.

Sinonimi: *Kənd təsərrüfatı meteorologiyası.*

R. агрометеорология, сельскохозяйственная метеорология

İ. agrometeorology

A. Agrometeorologie

F. Agrometeorologie

T. aqrometeoroloji

AĞ GECƏLƏR – qütb dairəsi boyunca ilin yay fəslində müşahidə edilən işıqlı gecələrə deyilir. Yayda bu zolaqda Günəş ancaq qısa müddət üfüq arxasında olduğu üçün gecə yarısı da axşam səfəqi kimi işıqlı olur. A.g. maydan iyula qədər Sankt-

Peterburq, Oslo, Maqadan paraleli üçün adı haldır.

P. белые ночи

İ. White nights

A. die Wei en Nacht

F. blanc nuit

T. beyaz geceler

ADA – qurunun hər tərəfdən su ilə əhatə olunmuş, materikə nisbətən xeyli kiçik hissəsinə deyilir. A-ların ümumi sahəsi 9,9 mln. km²-dir. A.-lara çaylarda, göllərdə, dəniz və okeanlarda təsadüf olunur. Dünyada ən böyük ada Qrenlandiyadır (sahəsi 2176 min km²). A.-lar tək-tək və ya qrup – arxipelaq halında yerləşirlər. Mənşəyinə görə A.-lar iki böyük qrupa: materik və müstəqil A.-lara bölünürlər. Göl və çaylardakı A.-lar da iki tipə; allüvial və erozion mənşəli A.-ya ayrılırlar.

Bax: *Materik adaları. Müstəqil adalar.*

R. oстрpos

İ. island

A. Insel

F. Ile

T. ada

ADA QÖVSLƏRİ – materikdən okeana keçid zonalarında, relyefdə dağlıq arxipelaqlar formasında təzahür edən geoantiklinal qalxmaldır. A.q. planda xarakterik qövs şəklində olub, kənar dənizləri abissal çökəkliklərdən ayırırlar (Aleut, Kuril, Yapon, Filippin, Antil adaları və b.). A.q.-nın əsasını vulkanik süxurlardan ibarət, eni 40–50 km-dən 200–4000 km-ə qədər, uzunluğu 1000 km və daha çox olan sualtı qalxmalar təşkil edir. A.q. hazırda Yer qabığının ən fəal vulkanizm sahələri olub, müasir geosinklinallardır.

R. островные дуги

İ. island arcs

A. Inselbögen, Inselgirdanden

F. guirlandes insulairlanden

T. ada kavisleri.

ADALARARASI DƏNİZ – okeanın, adalarla az-çox sıx haşiyələnmiş, açıq okeanla zəif su mübadiləsinə malik olan, hissəsinə deyilir. Məs.: Yava, Sulu, Banda, Fici və b.

R. межостровное море

İ. sea encircled with islands

A. interinsulares Meer, zwischen Inseln gelegenes Meer

F. mer separee de l'ocean parun anne au d'iles

T. adalararası dənizlər

ADAPTASIYA (lat. *adaptatio* – uyğunlaşma) – davranışının, fizioloji xüsusiyyətlərinin, xarici və daxili quruluşunun dəyişməsi şəraitlə orqanizmin ətraf mühit şəraitinə uyğunlaşmasıdır.

R. адаптация

İ. adaptation

A. Adaptation

F. adaptation

T. uyma, intibak

ADVEKSIYA (lat. *advectio* – aparılma, götürmə) – təzyiqin və ya temperaturun dəyişməsi ilə əlaqədar hava kütləsinin bu və ya digər xassələri (temperatur, rütubətlik, şəffaflıq) ilə birlikdə üfüqi istiqamətdə bir yerdən başqa yerə axıb getməsinə deyilir. A. anlayışı mayelərə də tətbiq edilir.

R. адвекция

İ. advection

A. advektion

F. advection

T. adveksiyon

ADVEKTİV DUMAN – ilıq və rütubətli havanın soyunmuş yer və ya su səthi üzərində hərəkəti zamanı soyuması nəticəsində əmələ gələn dumana deyilir. A.d.-ın intensivliyi səth ilə havanın rütubətliyindən asılıdır. A.d. geniş əraziləri əhatə etməklə həm də xeyli hündürlüyə malik olur. Dünya okeanında, isti və soyuq dəniz cərəyanlarının qarışdığı sahələrdə də A.d.-lar yaranır ki, onlara "dəniz dumanları" deyilir.

R. Адвективный туман

İ. advection fog

A. Advektionsnebel

F. brouillard d'advection

T. adveksiyon duman

ADIABATİK PROSES (yun. *adiabatos* – keçilməz, qapalı, bağlı) – ətraf mühitlə (yer səthi, kosmos, ətrafdakı hava kütləsi) istilik mübadiləsi aparmadan havanın termodinamik xassələrinin dəyişməsinə deyilir. A.p.-də havanın daxili enerjisi və temperaturu sıxılma və genişlənmə işinin

hesabına dəyişir: – sıxılma prosesində təzyiqlik və havanın daxili enerjisi artaraq, temperaturun yüksəlməsinə, genişlənmədə isə, əksinə təzyiqlik və havanın daxili enerjisi azalır və temperatur aşağı düşür.

R. адиабатический процесс

İ. adiabatic process

A. adiabatischer Vorgang

F. procesuss adiaba

T. adiabatik seyirler

ADIRLAR (türk) – Orta Asiyada Fərqa-nə dərəsini əhatə edən, səthi kəskin parçalanmış və dik yamaqlı quru yarpaqlar şəbəkəsinə malik olan təpəli-uvəl relyef formasına deyilir. A. birləşmiş və ya birlərini örtən çıxarma konuslarından əmələ gəlmişdir. A.-m nisbi yüksəkliyi 100–400 m olur. Kırmıda və Türkmənistanda A.-a "bair" deyilir.

R. адыры

İ. adyrs

A. Adyren

F. adyrs

T. adırlar

AEROB ORQANİZMLƏR (yun. *aer* – hava və *vios* – həyat) – həyat fəaliyyəti üçün havanın sərbəst oksigeninə ehtiyacı olan orqanizmlərdir. A.o.-ə bütün ali və oksigenlə qidalanan ibtidai orqanizmlər aiddir.

R. аэробные организмы

İ. aerobic organisms

A. aerobe Organismen

F. organismes aerobies

T. aerob organizmalar

AEROB PROSES – sərbəst oksigenli mühitdə heyvan və bitki qalıqlarının mikroorqanizmlər tərəfindən parçalanması prosesinə deyilir.

R. аэробный процесс

İ. aerobic process

A. aerobische Proze

F. processus aerobiques

T. aerob seyirler

AEROZOLLAR (yun. *aer* – hava və *sol* – toz) – atmosferdə asılı vəziyyətdə olan müxtəlif mənşəli (təbii, antropogen), olduqca xırda, mikroskopik hissəciklərə deyilir. A.-a vulkan külü, tüstü, his, toz, duz kristalları, mikroorqanizmlər, bitki

sporları, kosmik toz və s. aiddir. Atmosferdə hər an təxminən 10^8 ton A. vardır. A. atmosferdə kondensasiya nüvəcikləri rolunu oynayırlar. Atmosferdə elektrik hadisələri müxtəlif elektrik yüklü (müsbət və mənfi) A.-la əlaqədar baş verir.

R. аэрозоли

İ. aerosols

A. Aerosole

F. aerosols

T. aerezollar

AEROLOGİYA (yun. *aer* – hava və *logos* – elm, təlim) – atmosferin yuxarı qatlarının öyrənilməsi metodları haqqında elm deyilir. A. həm də sərbəst atmosferdə baş verən fiziki hadisə və proseslər üzərində müşahidə apararaq onları öyrənir. Aeroloji müşahidələr xüsusi cihazlarla: radiozond, meteorqraf, radioteodolit, radiolokator, meteoroloji raketlər, son illər həm də "Meteor" tipli sun'i peyklərlə aparılır.

R. аэрология

İ. aerology

A. Aerologie

F. aerologie

T. aeroloji

AEROTERMİK QRADİYENT (yun. *aer* – hava, *terme* – istilik və lat. *gradientis* – addımlayan) – sakit havada şaquli istiqamətdə hər 100 m-dən bir temperaturun dəyişməsinə göstərən kəmiyyət deyilir. A. q. orta hesabla $0,6^\circ$ C olub, yüksəklik artdıqca temperatur aşağı düşür.

R. аэротермический градиент

İ. aérothermal gradient

A. aérothermischer Gradient

F. gradient aérothermique

T. aérotermik gradient

AEROTERMİK PİLLƏ – sərbəst atmosferdə havanın temperaturunun şaquli istiqamətdə 1° C dəyişməsi üçün lazımlı olan və metrlerle göstərilən məsafədir.

R. аэротермическая ступень

İ. aérothermic step

A. aérothermische Tiefenstufe

F. gradin aérothermigue

T. aérotermik pille

AZİMUT (ərəb. *əssəmət* – istiqamət, səmt) – meridianın şimal istiqaməti ilə ve-

rilən xəttin istiqaməti arasında qalan və saat əqrəbinin hərəkəti üzrə ölçülən bucağa deyilir. A. bucağı 0–360° arasında dəyişir və "A" hərfi ilə işarə olunur.

R. азимут

İ. azimuth

A. Azimut

F. azimuth

T. semt

AZONALLIQ (yun. *a* – inkar şəkilçisi və *zone* – sahə, qurşaq, zona) – müəyyən təbii zona üçün tipik olmayan mənzərə, hadisə və ya prosesə deyilir. A. başlıca fiziki-coğrafi qanunauyğunluqlardan biridir. A. relyef xüsusiyyətindən, mütləq hüdütlükdən, rütubətlikdən və b. amillərdən asılıdır. A. zonallıqla bərabər regional təbii komplekslərin formalaşmasını müəyyən edir.

R. азональность

İ. azonality

A. Azonalität

F. azonalität

T. Nabölgəsellik

AZOR ANTİSİKLONU – Atlantik okeanının şimal tropik və subtropik enliklərində yerləşən, mərkəzində yüksək təzyiq olan qapalı barik sistemə deyilir. A.a.-nın mərkəzi Azor adaları yaxınlığında yerləşərək, mərkəzdə təzyiq yanvarda 766 mm (1021 mb), iyulda isə 768 mm-dir (1024 mb). A.a. subtropik antisiklonlardan biri olub, atmosferin daimi hərəkət mərkəzlərindən biridir. A.a. bütün fəsillərinə Aralıq dənizi istiqamətində çıxıntı verir, qışda isə Böyük Kontinental Voyeykov oxu vasitəsilə Sibir antisiklonu ilə birləşir. A.a. Mərkəzi Amerikanın, Şimali Afrikanın və xüsusilə Avropanın iqliminin formalaşmasında böyük rol oynayır.

R. Азорский антициклон

İ. Azores high, Azores anticyclone

A. azorenantizyklone, Azorenhoch

F. anticyclone des Açores,

anticyclone Nord-Atlantique

T. Azor antisiklonu.

AY – Yer ətrafında elliptik orbit üzrə, Yerden 384 000 km məsafədə dövr edən, planetimizin yeganə təbii peykidir. A.-in radiusu 1738 km olub, yer radiusundan dəfələrlə kiçikdir. A. səthinin temperaturu –

170°-dən + 130°-yədək dəyişir. A.-in orta sıxlığı 3350 kq/m³-dir. Səthi xırda dənəli qırıntı-toz materiallarından ibarət olan A. meteorit kraterləri ilə örtülüdür. Səth relyefinə görə A.-da yaylalar, dağlar, "dənizlər" və b. formalar ayırırlar.

R. Луна

İ. Moon

A. Mond

F. Lune

T. ay, kamer, mah.

AY İLİ – 12 sinodik aya bərabər olan vaxt müddətinə deyilir (sinodik ay 29,5306 orta günəş sutkasma bərabərdir) A.i. orta hesabla 354, 367 orta günəş sutkasına bərabər olub, Günəş ilindən kiçikdir. A.i.-ndən ay təqvimlərinin tərtib edilməsində istifadə edilir.

R. лунный год

İ. Lunar year

A. Mondjahr

F. anneelunaire

T. Ay yili

AYAZ – adətən, payız və yazda (subtropik qurşaqlarda həm də qışda) – orta sutkalıq müsbət temperatur şəraitində hava temperaturunun qısamüddətli 0°C-dən aşağı düşməsinə deyilir. Əmələ gəlməsinə görə A.-lar iki tipə bölünür: radiasiya A.-ı, adveksiya A.-ı. Radiasiya A.-ı antitsiklonal, buldsuz sakit havada gecə torpaq səthinin və bitki örtüyünün effektiv yuxalanma yolu ilə radiasiya soyuması nəticəsində baş verir. Advektiv A. isə hər hansı bir səthə, temperaturu 0°C-dən aşağı olan soyuq hava kütləsinin kənardan daxil olması, yeni adveksiya nəticəsində əmələ gəlir. Bitkilərin vegetasiyası dövründə baş verən A.-lar onların inkişafını zəiflədir, bəzən isə tamamilə tələf edir. A.-la mübarizə üsulları: tüstüləmə, tonqalla isitmə, isitmə suvarması, bitkilərin üstünün örtülməsi, basdırılması və s.

R. заморозок

İ. frost

A. Frost

F. premiere gelee

T. don

AYSBERQ (ing. *iceberg* – buz dağı) – qütb ölkələrində materik və şelf buzlaqlarının

kənar hissələrinin qopub, dəniz və okeanlarda üzən iri buz parçalarına deyilir. Şimal yarımkürəsində A.-in yarandığı əsas sahə Qrenlandiya və Severnaya Zemlya adalarının, cənub yarımkürəsində isə Antarktidanın sahilləridir. Arktika A.-ləri dağ şəkilli olub, uzunluğu bir neçə kilometr, su səthi üzərində hündürlüyü isə nadir halda 70–100 m-ə çatır. Antarktida A.-ləri yastı, masavari səthə malik olub, uzunluğu bəzən 100 km-dən çox, su üzərində hündürlüyü 300–500 m-ə qədərdir. 1965-ci ilin dekabrında Antarktika sularında sahəsi 7000 km² olan nəhəng A. müşahidə edilmişdir. A.-in ancaq 1/6 və ya 1/5 hissəsi su səthi üzərində yüksəlir. Şimal yarımkürəsində A.-lər 36° şm. enliyində, cənub yarımkürəsində isə 26° c. enliyində cərəyanlar vasitəsilə aparılaraq gəmiçilik üçün böyük təhlükə yaradırlar. 1913-cü ildə gəmiçiliyin təhlükəsizliyini təmin etmək məqsədilə Nyufaundlend adasında, bu günə qədər fəaliyyət göstərən "Beynəlxalq Buz Patrulu Mərkəzi" yaradılmışdır.

Sinonimi: *Üzən buz dağı*.

R. aücbepe

İ. iseberg

A. Eisberg

F. iseberg, montagne de glace.

T. isberk, buzdağ.

AKVATORİYA (lat. *aqua* – su və *tory* – sahə) – təbii, süni və ya şərti sərhədlərlə hüdudlanmış su səthinin müəyyən sahəsi-nə deyilir.

R. акватория

İ. water surface

A. Wasserflache

F. plan d'eau

T. su sahəsi, su arazisi

AKKUMLYASIYA (lat. *accumulatio* – toplamaq, bir yerə yığmaq) – quru səthində və ya su hövzələrinin dibində mineral maddələrin və ya üzvi qalıqların toplanması prosesinə deyilir. A. eol, çay, buzlaq, dəniz, flüviolyasial, vulkanik və s. növlərə ayrılır.

R. аккумуляция

İ. accumulation, aggradation

A. Akkumulation

F. accumulation

T. biriktirilmə, Obirikme
AKKUMLYATİV DÜZƏNLİKLƏR – relyefin nisbətən çökək sahələrində IV dövr çöküntülərinin, çayların gətirdiyi materialların, buzlaq, eol çöküntülərinin və ya vulkan püskürmə məhsullarının toplanması nəticəsində əmələ gəlmiş düzənliklərə deyilir. Məs.; Böyük Çin düzənliyi, Hind-Qanq, Podan, Mesopotam, Xəzərboyu ovalığı və s.

R. аккумулятивные равнины

İ. aggraded plains, constructional plains

A. Akkumulationsebene, aufgebauete Ebene

F. plaines alluviales, plaines d'accumulation

T. biriktirilmə düzləri, birikmə düzləri

AKKUMLYATİV RELYEF (lat. *accumulation* – toplamaq, bir yerə yığmaq və fr. *relief* – çıxıntı) – dəniz, çay, göl, buzlaq, eol çöküntülərinin, qravitasiya və vulkan məhsullarının toplanması nəticəsində əmələ gəlmiş relyef formalarının məcmuyinə deyilir. Mənşəyinə görə: çay (allüvial düzənliklər, deltarlar, terraslar və s.), delüvial (şleyflər, çıxarma konusları, örtüklər və s.), qravitasiya (uçqunlar, uçqun konusları və s.), sürüşmə (sürüşmələr, soliflüksiya terrasları), dəniz və göl (sahil tirələri, çimərliklər, sahilboyu düzənliklər və s.) buzlaq (kamlar, ozlar, drumlinlər, zandr çölləri, moren təpələri və s.), sol (dyunlar, barxanlar, qum tirələri və s.), vulkanik (vulkan konusları, lava örtükləri, traplar və s.), vulkanoid (palçıq vulkanları, salzlar), orqanogen (torluqlar, termit qurğuları və s.), texnogen və antropogen A.r. formaları ayrılır.

R. аккумулятивный рельеф

İ. accumulative relief

A. Akkumulationsrelief

F. relief d'accumulation, relief construit

T. biriktirilmə sahil, birikmə sahil

AKKUMLYATİV TERRAS (fr. *terrasse*, lat. *terra* – yer – torpaq) – allüvi, dəniz, göl və ya göl-buzlaq çöküntülərindən təşkil olunmuş terras deyilir.

R. аккумулятивная терраса

İ. aggradational terrace

*A. Aufschuttungsterrasse,
Schotterterrasse.*

F. terrasse d'accumulation

T. biriktirilmə teras, birlikmə terası

AKLİNA (yun. *aklines* – əyilməyən) – sıfır izoklini və ya maqnit ekvatoruna deyilir.

Bax Maqnit ekvatoru.

R. аклина

İ. acclin

A. Aklin

F. acclin

T. aklina

ALAS (yak. – çökək sahə) – çoxillik donuşluq sahələrində çəmən bitkiləri ilə örtülü çökəkliklərə deyilir. A. qazıntı buzların ərimeyi və ya çökməsi nəticəsində əmələ gəlir. Bəzən A.-ın səthində kiçik göllərə də rast gəlinir. Mərkəzi Yakutiya da A.-lar geniş yayılmışdır.

R. алас

İ. alac

A. Alab

F. alass

T. alas

ALBEDO (lat. *albus* – ağ) – hər hansı bir səthin suanı əksətdirmə qabiliyyətini göstərən ölçüdür. A. səthdən əks olunan radiasiyanın həmin səthə düşən ümumi radiasiyaya olan nisbətidir. A. faizlə və ya vahidin hissələri ilə göstərilir. Məs.: yenicə düşmüş qar örtüyünün A. su 90–93%-dir, yəni qar örtüyü onun səthinə düşən günəş radiasiyasının 90–93%-ni əks etdirir. Təbii səthlərdən ən kiçik A. rütubətli qaratorpağa xas olub, 7–10%-dir. Bütövlükdə Yer planetinin A.-su 35% kimi qəbul edilmişdir.

R. альbedo

İ. albedo

A. Albedo

F. albedo

T. albedo

ALEUT MİNİMUMU (lat. *minimum* – ən az) – Sakit okeanın şimalında, Aleut adaları yaxınlığında, Kamçatka ilə Alyaska arasında ilin əksər dövründə fəaliyyət göstərən atmosferin qaralı alçaq təzyiqliq sahəsidir. Yanvarda A.m.-nın mərkəz hissə-

sində atmosfer təzyiqli 750 mm-dən aşağı düşür, yayda isə A.m. demək olar ki, tamamilə yox olur.

Simonimləri: *Aleut alçaq təzyiqliq sahəsi, Aleut depressiyası, Şimali Sakit okean minimumu.*

R. Алеутский минимум,

Алеутская депрессия

İ. Aleutian low

A. Aleutminimum

F. depression des Aleoutes

T. Aleut minimumu

ALLÜVİAL DÜZƏNLİKLƏR (lat. *alluvio* – çöküntü) – çay dərələrində, onların mənşəb hissələrində və ya yer səthinin çökək sahələrində çay çöküntülərindən əmələ gəlmiş düzənliklərə deyilir. A.d.-ə misal olaraq, Volqa, Dnepr çaylarının geniş allüvial terraslarını – dərə düzənliklərini, Xuanxe, Nil, Volqa, Hind və s. çayların mənşəb hissələrindəki delta düzənliklərini, Lombardiya, Mesopotamiya, Böyük Çin, Kür-Araz və b. ovalıqlarını göstərmək olar.

Bax Düzənlik.

R. аллювиальные равнины

İ. alluvial plains, fluvial plains

A. alluviale Ebenen,

fluviale Ebenen

F. plaines alluviales

T. alüvyonlu ovalar,

alüvyonlu düzlər

ALLÜVİAL TERRAS (lat. *alluvio* – çöküntü və fr. səki formalı relyef) çayın gətirdiyi allüvial çöküntülərdən təşkil olunmuş çay terrasına deyilir.

R. аллювиальная терраса

İ. alluvial terrace

A. Alluvialterrasse

F. terrasse alluviale

T. alüvyonlu taraxa

ALLAVIAL ÇÖKÜNTÜLƏR – daimi və müvəqqəti çayların axını tərəfindən gətirilib çay dərələrində, yer səthinin çökək sahələrində çökdürülən aşınma materiallarına deyilir. A.ç. çınqıl, gil, qum və s.-dən ibarətdir. Çökdürmə şəraitinə görə; yataq, subasar və axmazlar A.ç.-i ayrırırlar. Termin 1823-cü ildə ingilis alimi U. Baklend tərəfindən təklif edilmişdir.

R. аллювиальные отложения, аллювий

İ. alluvial deposits, alluvium

A. alluviale Ablagerungen, Alluvium

F. depots alluviaux, alluvions

T. alüvyönlü tortul kütlələr, alüvyon

ALP QIRIŞIQLIĞI – mezozoy və kaynozoy eralarında baş vermiş və müasir relyefdə ən hündür qırıxıq dayları əmələ gətirmiş qırıxıqlığa deyilir. A.q. iki zonaya ayrılır: a) Alp-Himalay, və b) Sakit okean dağ qurğuları həlqəsi. A.q. zonaları yüksək seysmikliyi və vulkanizmi ilə səciyyələnir.

R. Альпийская складчатость

İ. Alpine folding

A. alpine Faltung, alpidische Faltung

F. plissement alpin

T. Alp kıvrılması

ALP ZONASI – dağlıq ərazilərdə hündür-lük landsaft zonasıdır. A.z.-nin hündürlüyü dağ qurğusunun yerləşdiyi en dairəsindən asılı olaraq dəyişir. A.z. mülayim qurşağın hündür dağlarında 2000 m-dən yuxarıda yerləşir A.z. subalp (aşağı) və alp (yuxarı) yarımzonalarına bölünür.

R. альпийская зона

İ. alpine zone

A. alpine Stufe

F. etage alpin

T. alp bölgəsi

ALPİDLƏR (alp dağlarının adı ilə) – alp qırıxıqlığının əmələ gətirdiyi qırıxıq dağlara deyilir. A. əsasən Tetis geosinklinalında əmələ gəlmiş Alp-Qafqaz-Himalay dağları sistemindən ibarətdir.

R. Альпиды

İ. Alpides

A. Alpiden

F. Alpides

T. Alpidler

ALP RELYEFİ – qar xəttindən yuxarıda yerləşən dağlıq ərazilərin relyefinə deyilir. A.r. buzlaqların, qarın və saxta aşınmasının təsiri altında əmələ gələn sıldırım yamaclardan, şiş zirvə və yallardan, dərin dar dərələrdən və ümumiyyətlə kəskin parçalanmış relyefdən ibarətdir. Məs.: Alp, Qafqaz, Pamir, Himalay dağları A.r.-nə malkidir.

Sinonimi: *Yüksək dağlıq relyef.*

R. альпийский рельеф

İ. alpine type of relief

A. alpinus Tyrus des Reliefs

F. type de relief alpin

T. alp röləyi

ALP TIPLİ BUZLAQ – bax *Buzlaq.*

R. альпийский тип ледника

İ. alpine glacier

A. Gletscher von alpinem Typ,

Hochgebirgsgletscher

F. glacier alpin

T. Alp buzul tipi

ALP ÇƏMƏNLİKLƏRİ – yüksək dağlıq ərazilərin dağ çəmənliyi qurşağıdır. A.c. yuxarı sərhədində daimi qarlarla və buzlaqlara çatır. Ondən aşağıda isə subalp çəmənliyi qurşağında isə subalp çəmənliyi qurşağı yerləşir. A.c. qurşağının hündürlüyü dağların yerləşdiyi ərazinin coğrafi enliyindən, iqlimindən və yamacların istiqamətlənməsindən asılıdır. Məs.: Keniya dağ massivində A.c. 4000–4800 m., Qərbi Qafqazda 2200–3000 m hündürlükdə yerləşir. A.c.-nin fitosenozu növ e'tibarilə zəngin olub, çoxillik ot bitkilərindən ibarətdir. A.c. əksər hallarda yay otlqları kimi istifadə edilirlər.

R. альпийские луга

İ. alpine meadow

A. Alpenwiese, Matte

F. prairie alpine

T. alp otlağı, yayla otlağı

ALÇAQ DAĞLAR – bax *Dağ.*

R. низкие горы, низкогорье

İ. low – mountain

A. Flachgebirges

F. montagnes basses

T. alçaq dağlar

AMERİKA (dəmiz səyyahı Ameriqo Vespuççininin adından) – qərb yarımkürəsində yerləşən və 1492-ci ildə Xristofor Kolumb tərəfindən kəşf edilmiş qitənin adıdır. Bu ad 1507-ci ildə Lotaringiya xəritəşünası Martin Valdzemüller tərəfindən təklif edilmişdir. Koordinatları: Merçison burnu 71°59' şm. en., Horn burnu 55°59' c. en., Prins Uels 168°05' şq. uz., Kabu-Branku 34°46' q. uz. Sahəsi 42, 53 mln km², sahil

xəttinin uzunluğu 362 500 km., orta hündürlüyü 650 m., ən yüksək nöqtəsi Akonkaqua zirvəsidir (7037 m.).

R. Америка

İ. America

A. Amerika

F. America

T. Amerika

AMPLİTUDA (lat. *amplitudo* – ölçü) – hər hansı elementin ən yüksək və ən aşağı göstəriciləri arasındakı kəmiyyət fərqi deyilir.

R. амплитуда

İ. amplitude

A. Amplitude

F. amplitude

T. amplitut, genlik

ANABAR SİPƏRİ (Anabar çayının adı ilə) – Sibir platformasının şimal hissəsində, özəyi arxey süxurlarından; qneys, kristallik şistlərdən, qranitdən və əsaslı süxurlardan ibarət anteklizdir. A.s.-ni arxey süxurları üzərində kembri dövrünün dəniz çöküntüləri yatmışdır.

R. Анабарский щит

İ. Anabarian shield

A. Anabarisches Schild

F. bouclier d'Anabarienne

T. Anabar kalkanı, Anabar siperi

ANAEROBIOZ (yun. *an* – inkar, *aer* – hava və *bios* – həyat) – sərbəst oksigen olmayan mühitdə həyat deməkdir. A. əksər mikroorqanizmlər anaerob və bəzi çoxhüceyrəlilər üçün xasdır.

R. анаэробноз

İ. anaerobios

A. Anaerobioz

F. anaerobios

T. anaerobioz

ANAEROB ORQANİZMLƏR – sərbəst oksigen olmayan mühitdə həyat fəaliyyəti üçün üzvi və qeyri-üzvi maddələrin parçalanmasından yaranan enerjidən istifadə edən orqanizmlərə deyilir. A.o. əsasən rütübətli torpaq-qruntnda, bataqlıqların dib çöküntülərində yayılmışlar.

R. анаэробные организмы

İ. anaerobic organisms

A. Anaerobe Organismen

F. organismes anaerobies

T. anaerob orqanizmalar

ANAEROB PROSES – sərbəst oksigen olmayan mühitdə heyvan və bitki qalıqlarının parçalanması prosesinə deyilir. A.p. nəticəsində ayrılan enerji anaerob orqanizmlər tərəfindən mənimsənilir.

R. анаэробный процесс

İ. anaerobic processe

A. Anaerobe Vorgänge

F. processus anaerobique

T. Anaerob gidiç

ANQARIDA – üst paleozoyda müasir Şimalı Acıyanın yerində mövcud olmuş paleomaterikin adıdır. A.-nı Qondvanadan Tetis dənizi ayırır.

R. Ангаруда

İ. Angarida

A. Angarida

F. Angarida

T. Angarida

AND QIRIŞIQLIĞI – Cənubi Amerikanın Andlarında, mezozoy qırışıqlıq dövründə baş vermiş epoxalardan biridir.

R. андийская складчатость, андская складчатость

İ. Andean folding

A. andische faltung

F. plissement andin

T. And kıvrılması

ANOMALİYA – (yun. *a* – inkar şəkilçisi və *nomos* – qanun) – təbii hadisə və prosesin, kəmiyyət və keyfiyyətin qəbul edilmiş ümumi "norma"dan və ya orta göstəricidən kənara çıxmasına deyilir. Məs.: təbii suyun fiziki xassələrinin başqa mine-rallara nisbətən A.-sı; maksimal sıxlığının müsbət 4°C-də olması, əridikdə həcmnin azalması, 27°C temperaturda ən alçaq istilik tutumuna malik olması, kamipar suyun məni 30°C-də belə donması və s. Meteorologiyada: atmosfer təzyiqinin, temperaturunun A.-sı, Biologiya və tibbdə; orqanizmin və ya hər hansı orqanın quruluş və funksional A.-sı. Geofizikada: ağırlıq qiüvvəsinin A.-sı, maqnit A.-sı və s. ayrılırlar.

R. аномалия

İ. anomaly